گردشگری روستایی و لزوم توجه به آن در برنامه‌های توسعه و آبادانی روستاها

سلیمان راسق قزلباش *

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۰۳/۱۷
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۰۹/۲۱

چکیده:

یکی از گزینه‌هایی که امروزه به دلیل گسترش شهرنشینی و آلودگی محیط‌های شهری، ذهن بسیاری از سیاستگذاران، برنامه ریزان ومجریان سرمایه‌گذاری توسعه روستایی را به خود مشغول کرده، ایجاد و گسترش صنعت گردشگری (توریسم) روستایی می‌باشد که به عنوان یک از صنایع مهم و اساسی در بخش اقتصاد و فرهنگ، می‌تواند نقش مهمی در کاهش فشارهای روحی و روانی شهرها و همچنین جلوگیری از مهاجرتهای بی رویه روستاییان به شهرها ایفا نماید.

با توجه به ادغام دو سازمان گردشگری و سازمان میراث فرهنگی و صنایع کوچک و تشکیل سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و برگزاری اولین همایش گردشگری روستایی و عشایری در سطح ملی با حضور مقامات بلند پایه کشور در هشتم اسفند ماه ۱۳۸۵، لازم است که در زمینه حفظ و گسترش روستاها و جلوگیری از تخریبهای محیطی با برنامه ریزی و اقدام آگاهانه‌تری عمل کنیم.

با این دیدگاه در مقاله حاضر ضمن استفاده از منابع و مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی به بررسی تعاریف توریسم و توریسم روستایی، جاذبه‌ها، فواید، آسیب‌ها و راهکارهای توسعه توریسم روستایی پرداخته‌ایم.

واژگان کلیدی: گردشگری، گردشگری روستایی، روستا، توسعه روستایی.

مقدمه

روستا به عنوان یک مکان اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، زیستگاه جماعتی از مردم در خارج از محدوده شهرهاست که دارای هویت تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی مخصوص به خود می باشد (شهبازی، ۱۳۸٤)

برخورداری بافت و معماری روستایی از زیبایی اکولوژیکی، استفاده از مصالح بومی، هماهنگی با شرایط محیطی در استقرار بافت و ساخت و ساز مسکن، قرار گرفتن روستاها در بستر طبیعی و برخورداری از مناظر و چشم اندازهای طبیعی از

* فارغ التحصیل رشته مهندسی آبادانی روستاها از دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

مهم‌ترین امتیازهای روستاها محسوب می‌شود (سرتیپی پور، ۱۳۸۸). این خاصیتهای محلی و جاذبه‌های سنتی در طبیعت زیبای مناطق روستایی، زمینه مورد علاقه بسیاری از گردشگران داخلی و خارجی محسوب می‌شود. همچنین امروزه روستاها نه تنها محل تولید و تبدیل فراورده‌های کشاورزی و دامی هستند بلکه مکان مناسبی برای گسترش و توسعه صنایع روستایی و دستی بوده و نمایانگر آداب و رسوم، فرهنگها، سنتها و دانشهای زیادی در زمینه‌های گوناگون مانند معماری، عمران، کشاورزی، پزشکی و ... هستند که مطمئناً آگاهی از این دانش‌ها و فلسفه آنها که معروف به دانش‌های بومی بوده و هنوز هم برای خیلی‌ها کم اهمیت تلقی می‌شوند، بسیاری را شگفت زده خواهد کرد. گذشته از اینها امروزه به دلیل فشار روحی و روانی محیط‌های شهری و ماشینی شدن زندگی غالب مردم جهان، ساکنین این محیط‌ها وادار به خروج از شهرها و پیوستن به دامن طبیعت و محیط‌های بکر و طبیعی و سفر به روستاها می‌شوند. با توجه به وجود حدود ٦٥ هزار نقطه روستایی که در نقاط مختلف کشور می‌درخشند و هر کدام هم خصوصیات و ویژگی‌های مخصوص به خود را از لحاظ فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و کالبدی و... دارند، افراد زیادی با نیت ها و اهداف گوناگون هستند که راه سفر به روستا را در پیش بگیرند.

علاوه بر موارد فوق، شنیدن نام «روستا» همچون هر واژه‌ای دیگر مفاهیمی را به ذهن متبادر می سازد. از جمله این مفاهیم، روستا محیطی است با ویژگی‌های زیر: سطح نازل سواد و آگاهی‌های عمومی مردم، درآمد کم (لااقل نسبت به مردم شهرنشین)، فقر گسترده، محیط بهداشتی نامناسب، برخورداری از تسهیلات و امکانات رفاهی ناچیز، بعد وسیع خانوار، وجود مردمی با سطح

یکی از راه‌های توجه به روستاها و محرومیت زدایی از آنها، کمک به حفظ و گسترش جاذبه‌ها و زمینه‌های مورد علاقه گردشگران در روستاها، متناسب با شرایط محلی روستاها است

بالایی از مقاومت در مقابله با ناسازگاریهای طبیعی و اقلیمی و نیز در مقابله با نوآوری‌ها و تغییرات مفید به حال جامعه، مشارکت اندک مردم در آنچه که به نفع خودشان است و غیره. خصیصه مشترک نکات فوق و به طور کلی مواردی از این دست حکایت از وجود انبوهی از مشکلات، فقر و محرومیت در محیط روستا می‌کند که می‌بایست نسبت به رفع و یا حداقل تخفیف آنها اهتمام لازم را مبذول داشت. با همین نیت در طول چند دهه اخیر فعالیت‌هایی در روستاهای کشور به مورد اجرا گذاشته شده است (نوروزی، جاذبه‌های اکوتوریستی). یکی از راه‌های توجه به روستاها و محرومیت زدایی از آنها، کمک به حفظ و گسترش جاذبه‌ها و زمینه‌های مورد علاقه گردشگران در روستاها، متناسب با شرایط محلی روستاها است. برنامه‌ریزی برای توسعه صنعت گردشگری و اجرای طرحهای آن با مشارکت مردم و نهادهای محلی، می‌تواند در حاشیه خود باعث توسعه کسب و کار و بهبود شرایط محیطی روستا شود.

در این تحقیق با طراحی سؤالات زیر، در پی یافتن پاسخی مناسب برای آنها خواهیم بود:

۱. آیا گردشگری روستایی همان سفرهای تفریحی به محیط‌های سرسبز و استفاده از هوای پاک آنهاست؟

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

۲. آیا گردشگری روستایی یک فعالیت صد در صد اقتصادی است؟ یا اینکه دارای ابعاد مختلف اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی نیز هست؟

۳. چگونه می‌توان زمینه های گردشگری در نواحی روستایی را بسط یا تحقق بخشید؟

تعریف گردشگری (توریسم) روستایی

توریسم واژه‌ای فرانسوی و از ریشه تور می‌باشد. تور در زبان فرانسه به معنای حرکت دورانی، عمل پیمودن، طی کردن، سیر کردن و گردش کردن است که معادل فارسی آن گردشگری می باشد (بقایی، نوروزی، ۱۳۸٤).

گردشگری در نیمه دوم قرن ۱۸ میلادی با گسترش شهرنشینی، ارتقای وسایل حمل و نقل و به ویژه گسترش خطوط راه آهن، تغییرات اجتماعی و افزایش طبقه میانی اجتماع، اوقات فراغت بیشتر و... توسعه یافت. گردشگری از دیدگاه جامعه شناسی مجموعه روابطی است که شخص گردشگر در محل اقامت موقت خود با انسانهای ساکن در آن محل به وجود می‌آورد. به عقیده هونزیکر- کراپف (Hunziker Krapf) گردشگری عبارت از ظهور مجموعه روابطی است که از مسافرت و اقامت یک فرد غیربومی بدون اقامت و اشتغال دائم در یک محل به وجود می‌آید. این تعریف مدت‌ها مورد قبول انجمن بین‌المللی متخصصین علم جهانگردی بود. از نظر مورگن روت (Morgan Roth) گردشگری به مفهوم دقیق کلمه عبارت است از «مسافرت اشخاص که به طور موقت از محل مسکونی خود دور می‌شوند تا نیازهای حیاتی و فرهنگی و شخصی خود را به شکل مصرف کننده کالاهای اقتصادی و فرهنگی بر آورده کنند.» (شهابیان، ۱۳۸٤).

در مسابقاتی که اتحادیه بین المللی گردشگری برای بدست آوردن تعریف جامعی از گردشگری برگزار کرده، تعریف زیر از میان آنها برگزیده شده است: گردشگری عبارت از مجموعه تغییرات مکانی انسانها و فعالیت‌هایی است که از آن منتج می‌شوند. این تغییرات خود ناشی از به واقعیت پیوستن خواستهایی است که انسان را به جابه جایی وادار می‌کند و در هر شخصی به صورت بالقوه با شدت و ضعف متفاوت وجود دارد (غفاری، مولایی، ۱۳۸۱).

کمیسیون جامعه اروپا در سال ۱۹۸٦ توریسم روستایی را چنین تعریف کرده است: «توریسم روستایی تنها شامل گردشگری کشاورزی نیست، بلکه همه فعالیت های گردشگری در مناطق روستایی را شامل می شود.»

توریسم روستایی یک اصطلاح جامعی است که در بردارنده مفاهیم گوناگونی مانند: گردشگری در طبیعت (اکوتوریسم)، گردشگری کشاورزی (اگروتوریسم)، گردشگری تاریخی، فرهنگی، هنری و... می‌باشد و به دلیل همین اشکال متعدد و متنوع ارائه تعریفی جامع و کامل از آن دشوار است.

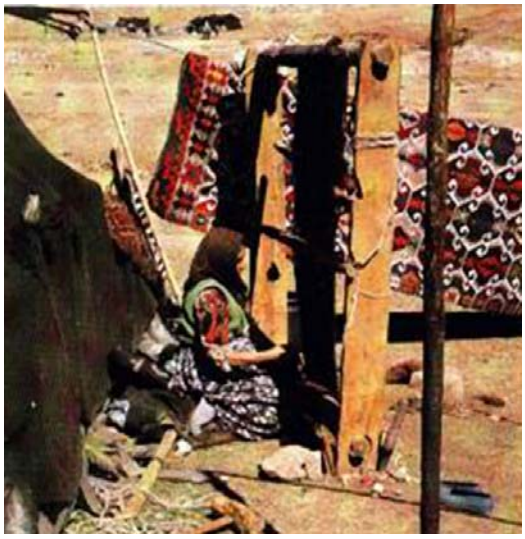
جاذبه‌های توریسم روستایی

انگیزه‌ای که باعث می‌شود تا فردی به عنوان توریست فرسنگ‌ها مسافت را طی کند و برای مدتی هر چند کوتاه به روستا یا محیط پیرامون آن سفر کند، بسیار وسیع است. مهمترین و اصلی‌ترین جاذبه گردشگری روستایی به طور سنتی خود روستا می‌باشد (منشی زاده، ۱۳۸۲).

جاذبه‌ها یا عواملی را که باعث جذب گردشگران به روستاها می‌شوند، می‌توان به این شرح بیان کرد:

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

شرایط طبیعی و مورفولوژیکی؛ شیوه زندگی، آداب و رسوم فرهنگی؛ صنایع دستی و محلی؛ جاذبه‌های بکر پیرامونی؛ حیوانات اهلی و بومی؛ حیات وحش و حیوانات غیر اهلی؛ گیاهان خاص و کمیاب (گیاهان دارویی)؛ آثار تاریخی و باستانی؛ غذاهای محلی و سنتی؛ فعالیتهای ورزشی (آبی، هوایی و زمینی) (بقایی، نوروزی، ۱۳۸٤).

تصویر ۱: صنایع دستی در روستاهای شهرستان چالدران، استان آذربایجان‌غربی

همچنین یکی از جاذبه های مهم روستاها، معماری بومی و منظر مرموز آن می باشد. که با توجه به تنوع وسیع ساخت‌وساز در روستاهای کشور، بعضی از مهم‌ترین عواملی که در شکل‌گیری منظر و ایجاد جاذبه برای روستاها مؤثرند را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- ترکیب مناسب و هماهنگی منظر سخت (بخشهای مصنوع، مانند خانه‌ها، کوچه ها و امثال آن) با منظر نرم (عمدتاً بستر طبیعی مجموعه و پوشش گیاهی آن)؛
- هماهنگی و شباهت ساختمانهای روستا که در عین تنوع و تفاوت، تابلوی موزونی را تصویر می‌کنند؛
- استفاده از مصالح بوم‌آورد و قدرت ابتکار سازندگان ابنیه در بکارگیری این مصالح؛
- بافت ارگانیک روستاها و تنوع پرسپکتیو برای عابرین در معابر پیچ در پیچ و گاه شیبدار؛
- استفاده از ابعاد و مقیاس انسانی که در معماری روستایی به بهترین وجه دیده می‌شود؛

تصویر۲: نمایی از روستای کارمزد، شهرستان سوادکوه، استان مازندران

تصویر۳: بافت سنتی روستای افراونده، شهرستان دورود، استان لرستان

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

- عدم وجود عنصر بیهوده و لغو در معماری روستایی و استفاده بهینه از هر چیز که در دسترس است؛
- وجود تقارن و نظم هندسی در نما و حجم که هم در صحن و هم در نمای ساختمانها حک شده است؛
- تجربهٔ کشف فضاهای متنوع در بافت ارگانیک روستاها با مناظر رمزگونه (زرگر، ۱۳۸۷).

فواید توریسم روستایی

بخش عمده‌ای از صنعت وسیع توریسم را گردشگری روستایی تشکیل می دهد که سهم مهمی در اقتصاد مناطق روستایی دارد. بطور مثال گردشگری روستایی در انگلستان تقریباً هر سال ۹ میلیون پوند درآمد ایجاد کرده است. (کمیسیون روستا، ۱۹۹۵) و در برخی نقاط این کشور، عامل اصلی اشتغال‌زایی بوده است.

بخش گردشگری منبع بسیار مهمی برای اشتغال نیروی کار غیرماهر و کسانی که کارهای پاره وقت را ترجیح می‌دهند، به ویژه زنان و مهاجران فقیر روستایی می باشد. این اشتغال می‌تواند در بخش‌های مرتبط با گردشگری نظیرصنایع دستی، خدمات اقامتی و رفاهی و کشاورزی انجام شود. در دیگر فعالیت‌های اقتصادی، گردشگری روستایی می‌تواند اشتغال بیشتر وگسترده‌تری را فراهم سازد. علاوه بر این با توجه به این که این بخش به مقدار قابل توجهی شغل برای زنان و نیروی کار غیرماهر ایجاد می‌کند، می‌تواند به طور قابل توجهی به توانمندسازی زنان و کاهش فقر کمک کند (منشی زاده، ۱۳۸۲).

علاوه بر درآمد حاصل از فروش مستقیم محصولات به بازدید کنندگان، گردشگری منافع غیرمستقیم بسیاری نیز دارد. ازجمله اینکه رویدادهای که برای گردشگران برنامه‌ریزی می‌شود، ساکنان محلی را نیز جذب می کند همچنین بالا بردن کیفیت و شرایط زندگی به منظور جذب گردشگران دائمی، ساکنان را نیز منتفع می‌سازد (فرزین پاک، ۱۳۸٤).

تصویر٤: بافت سنتی و خانه‌های منحصر بفرد روستای تاریخی کندوان، استان آذربایجان شرقی

فراهم کردن خدمات برای گردشگران، شغلهای جدیدی ایجاد می‌کند. گرچه ممکن است این شغلها چندان پردرآمد نباشد اما نیاز بسیاری از افراد روستایی من الجمله کودکان، زنان و سایر افراد کم درآمد را تامین می کند و حتی می‌تواند به عنوان شغل دوم برای بسیاری از روستانشینان در کنار فعالیت های کشاورزی، دامداری و ... باشد. علاوه بر مزایای ذکر شده، گردشگری دارای فعالیتهای اجتماعی و زیست محیطی بسیاری نیز هست که از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- حمایت از حفظ و آبادانی فضاهای تاریخی مثل خانه های روستایی، باغها و گردشگاهها (منشی زاده، ۱۳۸۲)؛

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

- افـزایش میـزان درک مـدارا بـین فرهنگهـا و جلوگیری از نابودی سنت‌ها، آداب و رسوم کهن کشور؛
- افزایش درآمد روستائیان بـه واسـطه کـسب و کارهـای تـازه و رفـت و آمـد گردشـگران (رضـوانی و صفایی، ۱۳۸٤)؛
- کمک به توزیع مناسـب و عادلانـه امکانـات و منابع در سطح کشور و برقراری عدالت اجتماعی؛
- جلوگیری از مهاجرت روستاییان بـه شـهرها و ایجاد انگیـزه بـرای بازگـشت بـسیاری از مهـاجران بـه روستا؛
- احیـاء دانـش هـای بـومی فرامـوش شـده و بازگشت رونق، خودکفایی و نشاط به جوامع روستایی؛
- ایجاد مراکز عرضه مستقیم تولیـدات روسـتایی به مصرف کنندگان بدون دخالت واسطه‌ها.

آسیب‌های توریسم روستایی

۱ـ آسیبهای اقتصادی

اگرچه توریـسم منـافعی از قبیـل ارزآوری، ایجـاد اشتغال، افزایش درآمد دولت و مدرنیزاسـیون و صـنعتی شدن کشاورزی را به ارمغان می‌آورد اما از سـوی دیگـر مانند شمشیر دولبه‌ای است کـه بـه بـسیاری از جوامـع بومی آسیب می‌رساند. منافع اقتصادی آن عمدتاً نـصیب کارآفرینـان و جوامـع شـهری شـده و میـزان برگـشت سرمایه به جوامع روستایی بسیار اندک است.
- تسهیلاتی از قبیل اتاقک‌ها، هتل‌ها و شـرکتهای گردشگری عمدتاً متعلق به سرمایه گذاران شهری اسـت و بیشترین سود را آنان به دست می‌آورند.
- غذا، نوشیدنی و سایر اقلام ضروری که روزانه مورد استفاده گردشگران قـرار مـی‌گیـرد بـه طـورمحلی تولید نمی‌شود و معمولاً از خارج روستا وارد می‌شود.

اگرچه توریسم منـافعی از قبیـل ارزآوری، ایجـاد اشتغال، افزایش درآمـد دولـت و مدرنیزاسـیون و صنعتی شدن کشاورزی را به ارمغان می‌آورد اما از سوی دیگر مانند شمـشیر دولبـه‌ای اسـت کـه بـه بسیاری از جوامع بومی آسیب می‌رساند

- فقط کارهای ساده و سطح پایین بـه نیـروی کار محلی واگذار می‌شود و به همین دلیـل فرصـتهای اشتغال برای مردم محلی بسیار محدود است (فتـاحی کنعانی، ۱۳۸٤).
- گسترش گردشگری روستایی ممکـن اسـت باعث تغییر کاربری اراضی کشاورزی به تأسیـسات و تجهیزات مرتبط با گردشـگری شـود و بـورس بـازی زمین را رونق بدهد.
- رواج بهره برداری تفریحی از مزارع و باغات روستاها و تبدیل آنها به باغ هـای خـانگی کـم بـازده (رضوانی و صفایی، ۱۳۸٤).

۲ـ آسیبهای اجتماعی

هجوم تعـداد زیـادی از گردشـگران مـی توانـد تاثیرات کوتـاه مـدت و بلنـد مـدت بـرای اسـتحکام اجتماعی، فرهنگی جوامع روستایی داشته باشد کـه از جمله تاثیرات سـوء ایـن رونـد بـر جوامـع محلـی و فرهنگ آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- افزایش جرم و جنایت و سایر رفتارهای ضد اجتماعی در روستاها؛
- هجوم ثروتمندان غیر روستایی به روستاها و تجاوز بـه حـریم سـاکنان روسـتا بـه علـت تـراکم و افزایش جمعیت؛

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

- کاهش خدمات محلی بطور مثال جایگزین شدن رستورانها و مکانهای اقامتی و سیاحتی به جای فروشگاهها و مکانهای کوچک محلی؛

- آشنایی روستاییان با عقاید جدید، مدلباس و شیوه‌های نادرست رفتاری و مقابله آنها با ارزشهای سنتی- فرهنگی و نهایتاً کمرنگ شدن فرهنگهای بومی(منشی زاده، ۱۳۸۲).

۳ـ آسیب‌های زیست محیطی

این واقعیت که اکثر گردشگران وقتی به مقصدی می‌رسند همان روشهای مصرفی و تولید زباله خود را ادامه می‌دهند، می‌تواند برای کشورها و مناطق در حال توسعه یک مشکل جدی باشد.

دو بخش اصلی تأثیرات زیست محیطی گردشگری عبارتند از: فشار بر روی منابع طبیعی و صدمه به اکوسیستم‌ها. علاوه بر این امروزه به خوبی مشخص است که نه تنها گسترش کنترل نشده گردشگری منجر به تخریب محیط زیست می‌شود بلکه به همین ترتیب تخریب محیط زیست نیز خطرات شدیدی را برای فعالیت‌های گردشگری در پی دارد. مهم‌ترین منابع طبیعی که به خاطر گسترش گردشگری آسیب می‌بینند عبارتند از: زمین، آبهای شیرین و ذخایر دریایی. برای نمونه بدون برنامه ریزی مناسب کاربری زمین، گسترش سریع گردشگری می‌تواند رقابت برای دستیابی به منابع زمینی را افزایش دهد و منجر به بالا رفتن قیمت زمین و افزایش فشار برای ساخت و ساز روی زمین‌های کشاورزی شود. علاوه بر این، گسترش کامل گردشگری می تواند چشم اندازهای طبیعی را به ویژه از طریق جنگل زدایی، از بین بردن مرداب ها و فرسایش خاک با خطر مواجه سازد.

تصویر۵: چشمه‌ها و آبهای جاری از میان صخره‌ها و سنگهای آذرین در اطراف روستای سنگر، شهرستان ماکو

رقابت بخش‌های کشاورزی، صنایع و خدمات همراه با مصارف خانگی و دیگر کاربری‌ها برای دستیابی به آب شیرین در بسیاری از کشورها و مناطق به سرعت به یکی از مهمترین مسایل مربوط به منابع طبیعی تبدیل شده است. گسترش شتابان صنعت گردشگری که به آب بسیار زیادی احتیاج دارد، می‌تواند با فشار آوردن بر روی ذخایر نادر آب در بسیاری از مکان‌ها این مسئله را وخیم‌تر کند.

رشد بی‌رویه در فعالیت‌های گردشگری ساحلی و دریایی مانند غواصی و ماهیگیری تفریحی، می‌تواند شیلات و دیگر منابع دریایی را نیزبا معضل مواجه سازد. صنعت گردشگری به خاطر تولید حجم قابل توجهی زباله و آلودگی، موجب آلودگی آبهای شیرین و همچنین آبهای دریایی مناطق ساحلی می‌گردد.

از دیگر آسیب‌های زیست محیطی گردشگری می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

تخریب زیستگاهها و اکوسیستم های محلی، کمک به فرسایش و رانش زمین، خطر آتش سوزی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

برای جنگل‌ها، آلودگی رودخانه‌ها و انباشته شدن زباله‌ها در راهها (دهقان، ۱۳۸٤).

علاوه بر آسیبهای ذکر شده، روستاهایی که مورد توجه گردشگران بوده و از سوی شهرنشینها به‌عنوان ییلاق انتخاب می‌شوند، با ساخت‌وساز ویلاهای رنگارنگ چهره می‌بازند. گسترش این خانه ها ضمن برهم زدن زیبایی بصری روستاها، زمینه تخریب محیط را نیز فراهم می‌کنند. درصورتی‌که شرایط اقتصادی روستا و ارتباط روستائیان با شهر تقویت شود، آنچنان که وسایل ارتباط جمعی نقش مهمی در این زمینه دارند، گرایش روستائیان نیز به بازسازی و یا تبدیل مساکن قدیم به مساکن جدید رواج می‌یابد. البته در اینکه تجدید ساختمان حق هر خانوار روستایی است، تردیدی نیست، ولی الگوهای مطلوب و مناسبی برای این‌کار وجود ندارد و بدون توجه به ارزش وهویت معماری روستا، الگوهای معماری بیگانه در کنار بافت بومی و سنتی شکل می‌گیرند، که به‌تدریج منظر روستا را

روستاهایی که مورد توجه گردشگران بوده و از سوی شهرنشینها به‌عنوان ییلاق انتخاب می‌شوند، با ساخت‌وساز ویلاهای رنگارنگ چهره می‌بازند. گسترش این خانه ها ضمن برهم زدن زیبایی بصری روستاها، زمینه تخریب محیط را نیز فراهم می‌کنند

مخدوش و در نهایت می‌تواند باعث تخریب آن شود (زرگر، ۱۳۸۷).

ارتباط گردشگری روستایی با برنامه‌های توسعه و آبادانی

بعد از انقلاب اسلامی به دلیل ماهیت سیاستهای دولت برای برقراری عدالت اجتماعی و محرومیت زدایی از مناطق مختلف کشور، روستاها مورد توجه بیشتری قرار گرفتند. در این راستا اقدامات کالبدی مختلفی در روستاها تحت عنوان طرح هادی، طرح

تصویر٦: جایگزینی مسکن و بافت خشت وگلی روستا با شالوده اسکلت فلزی و آجری، پس از زلزله سال ۱۳۸۵ در بروجرد، «روستای بَیاتان»، استان لرستان.

تصویر۷: بافت ارگانیک و متأثر از شرایط جغرافیایی و توپوگرافی با مساکن و مصالح بومی و منظر هماهنگ با محیط که این ویژگیها بتدریج در حال ازبین رفتن هستند. «روستای باغچه جوق» (محل باغ و بنای تاریخی کاخ سردار ماکو در دوره قاجاریه)، استان آذربایجان غربی.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

بهسازی بافت باارزش روستایی، طرح بهسازی و نوسازی مسکن، طرح تفکیک و آماده سازی اراضی روستایی، جابجایی روستاهای در معرض سوانح طبیعی، طرحهای آبرسانی، برق رسانی و غیره انجام می‌گیرد. از طرفی به دلیل ماشینی شدن زندگی شهرها و وجود انواع آلودگیها در محیطهای شهری و بخصوص شهرهای بزرگ و صنعتی در سالهای اخیر و نیز نیاز فطری انسان به طبیعت و زیبایی، روستاها به دلیل برخورداری از ارزشهای بصری و ساخت و سازهای فطری و نیز میراث طبیعی و فرهنگی از اقبال بیشتری برای جذب گردشگران و گذران اوقات تفریح و سرگرمی برخوردار هستند. لذا سزاوار است فعالیتهای عمرانی انجام شده در روستاها، ضمن همخوانی و هماهنگی با شرایط محیطی روستا و بهبود وضعیت زندگی در این مناطق، جاذبه‌ها و زمینه‌های گردشگری روستایی را نیز مورد توجه قرار دهند.

در حال حاضر وضعیت طبیعی و جغرافیایی استقرار روستا که در کالبد بومی، نقش تعیین کننده ای دارد و بخش مهمی از هویت کالبدی روستا را شکل می‌دهد، در طراحی‌های جدید مورد توجه قرار نمی‌گیرد. این مسئله باعث شده تا به رغم تفاوتهای اقلیمی، جغرافیایی، قومی و فرهنگی، بافتهای جدید روستایی در سراسر کشور مشابه یکدیگر شوند. همچنین ساختار ارگانیک و سیمای بدیع و زیبای بافت بسیاری از روستاها که خود ثروتی طبیعی برای آنها محسوب می‌شود، در طرحهای توسعه بافت برای همیشه از دست می‌روند.

بر خلاف تصور عمومی، در میان مصالح بومی، مصالح مقاوم و بادوامی با رنگهای متنوع و زیبا وجود دارد که توجه و استفاده از آنها به تنهایی یا در ترکیب با مصالح جدید، می‌تواند تنوع، دوام و زیبایی را به وجود آورد. این مصالح را می‌توان در انواع ساختمانها، یا اجرای طرح‌های هادی و اصلاح بافت، معابر، میادین و گذرهای پیاده به کار گرفت. ولی هم اکنون برای استفاده از مصالح بومی یا ترکیب آنها با مصالح جدید اقدام خاصی صورت نمی‌گیرد و این شیوه تنها در طرح‌های بهسازی بافت‌های باارزش در روستاهای با قدمت تاریخی به کار گرفته می‌شود (سرتیپی پور، ۱۳۸۸).

راهکارهای توسعه توریسم روستایی در ایران

وجود بسیاری از روستاهای توریستی در نقاط مختلف کشور نیازمند سیاستهای پایدار و درخور دولتی و مشارکت بخش خصوصی برای توسعه گردشگری روستایی است. بدلیل خاصیت بخصوص بعضی از کالاها و خدمات مانند خدمات عمومی و زیرساختهای لازم برای توسعه صنعت گردشگری که سرمایه گذاری در آنها فاقد بازده اقتصادی می باشد، لازم است که دولتها سرمایه گذاریهای لازم را برای انجام اقدامات زیربنایی در روستاها و مناطق مورد نظر گردشگران، تحقق بخشند. همچنین برای بالا بردن کمیت و کیفیت خدمات و نیز افزایش رقابت اقتصادی باید از همکاری و مشارکت بخش خصوصی حمایت شود.

لازم است صنعت گردشگری با برنامه‌های توسعه روستایی همراه باشد و برای برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح و هماهنگ گردشگری باید از تجربیات جهانی در این زمینه استفاده کنیم. از این واقعیت نباید غافل باشیم که عدم برنامه‌ریزی در امور

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

گردشگری روستا می‌تواند زمینه نابودی روستا را فراهم آورد. در برنامه‌ریزی باید قابلیت‌های مناطق به لحاظ خدماتی، زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی و... سنجیده شود. بنابراین باید میان تقاضا و این قابلیت توازن برقرار گردد و نهایت استفاده از روستا به عمل آید بدون این که منابع آن رو به کاهش نهند. ازآنجا که گردشگری روستا در ارتباط با روستا و فعالیت های آن است باید روستایی در روند برنامه ریزی، اجرا و گسترش آن مشارکت موثر داشته باشد. زیرا مشارکت مردم یکی از اساسی‌ترین و موثرترین مراحل هر برنامه‌ای است و باید کاری کنیم که مردم خدمات ارائه شده را مال خودشان بدانند و اگر می‌خواهیم فواید اقتصادی این طرح نصیب روستایی شود و در ضمن، هویت اصلی روستا که دربرگیرنده مواردی مانند معماری بومی روستا، فرهنگ بومی روستا و زیباییها و... است را حفظ کنیم باید حمایت افراد روستایی را بطلبیم.

در برنامه‌ریزی باید قابلیت‌های مناطق به لحاظ خدماتی، زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی و... سنجیده شود. بنابراین باید میان تقاضا و این قابلیت توازن برقرار گردد و نهایت استفاده از روستا به عمل آید بدون این که منابع آن رو به کاهش نهند

روش توسعه گردشگری روستایی باید به صورتی باشد که بر فضای روستایی تاکید داشته باشد. یعنی مقیاس روستا، ویژگی‌های آن و ساختمانهایش طبق محیط اطراف باشند، از ساختمانها و وسایل موجود که نشان دهنده ویژگی جامعه محلی هستند، استفاده کنند و از نظر قلمروی طبیعی، اجتماعی و فرهنگی محدود باشند، تا بتوانند گردشگران را جلب کنند (منشی زاده، ۱۳۸۲).

در سالهای اخیر، برای پاسخگویی به تهدیدها و آسیب‌های گردشگری، موضوع گردشگری پایدار مورد توجه محققان و مجریان امر گردشگری قرار گرفته است که در آن بر سه نکته مهم تأکید می‌شود:

- **کیفیت:** می‌تواند تجربه‌ای عالی به گردشگر ارائه دهد و همچنین باعث بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان و حفظ محیط شود؛
- **حفظ و دوام:** منابع طبیعی و فرهنگ جامعه میزبان که منشأ تجربیات ارزنده است باید حفظ شوند؛
- **تعادل:** بین نیازهای گردشگران، حمایت از محیط زیست و جامعه محلی نوعی تعادل و توازن باید برقرار باشد (۱۱).

لذا لازم است برای حفظ و توسعه گردشگری و استفاده بهینه از آن، متناسب با شرایط محلی هر جامعه‌ای، از اصول گردشگری پایدار بهره بگیریم.

بنا به نظر فاگنس (۱۹۹۱)، توسعه گردشگری روستایی تعداد زیادی ویژگی و نقش مشترک دارد که از آنها می‌توان برای برنامه‌ریزی و مدیریت استفاده کرد:

- همه مشاغل محلی گردشگری مستقیماً برای جوامع محلی سودمند نیستند، به ویژه زمانی که افرادی از نواحی دیگر در توسعه گردشگری روستایی فعالیت و رقابت کنند؛
- نباید تصور کرد که گردشگران روستایی توقع کمتری دارند، بلکه باید متناسب با شرایط محلی، انواع گوناگون جاذبه‌ها و امکانات مطلوب را برای آنها فراهم آورد؛

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

تصویر۸: کلیسای طاطاوس، روستای قره کلیسا، شهرستان چالدران.

- گردشگری می‌تواند راه حل مؤثری برای اصلاح و تجدید حیات نواحی روستایی و یا توجیهی برای بهبود خدمات زیربنایی و حتی روبنایی در این نواحی باشد؛

- از دیدگاه منطقه‌ای، مهمترین الگوی توسعهٔ گردشگری آن است که بر پایه همکاری ناحیه‌ای و بین منطقه‌ای استوار باشد (رضوانی و صفایی، ۱۳۸٤).

اگر بدون غرض ورزی به وضعیت گردشگری کشورمان نگاه کنیم، مهمترین بخش گردشگری کشور که می‌تواند گردشگران زیادی را جذب کند، گردشگری تاریخی و فرهنگی می‌باشد. از این حیث بایستی توجه کرد که عمده تاریخ و فرهنگ کشور در جوامع روستایی وجود دارد، که متاسفانه به فراموشی سپرده شده است و در حال حاضر علاوه بر فقر سواد و فقر فرهنگی حاکم بر روستاهایمان، فقر اقتصادی و مالی نیز مسائل و مشکلات فراوانی را برای آنها به وجود آورده است. اما اگر تلاش کنیم تا با برنامه ریزی مناسب و آینده نگری، موقعیت کشورمان را از نظر درآمدهای حاصل از گردشگری به موقعیت خودمان از لحاظ جاذبه‌های اکوتوریستی یعنی رتبه پنجم جهان برسانیم، بدون شک گام بسیار مؤثر و مثبتی در زمینهٔ توسعه روستاها برداشته شده است. آنچه در اینجا مهم به نظر می‌رسد، آموزش مردم و مجریان و نگاه علمی و آینده نگری برنامه‌ریزان به صنعت گردشگری به عنوان یکی از ارکان اساسی برای توسعه مناطق روستایی است.

نتیجه‌گیری

همگام با توسعه روزافزون تکنولوژی و همچنین شهری و شیمیایی شدن زندگی در شهرها، نیاز بشر به محیط سالم و آرام روستایی برای فرار از فشارهای روحی و روانی محیط شهری بیشتر می شود. آنچه مسلم است اینکه فضای روستایی برای زیست تطابق بیشتری با خلق و خوی انسانها دارد که متناسب با این روند، روستاها نیز باید برای جلب توجه گردشگران و پذیرایی از آنها آماده شوند. با گسترش این روند فشارهای زیادتری از طرف گردشگران و صنعت گردشگری بر روستا وارد می‌شود. پس باید با برنامه‌هایی مبتنی بر همکاری و هماهنگی بخش عمومی و خصوصی وارد عمل شویم و چشم انداز مشخصی برای این نقاط داشته باشیم. که اگر بتوان برای زیستن در آنها امکانات کافی فراهم آورد، مسلماً در جذب جمعیت و عرضهٔ قدرت بالقوه تولیدی خود موفق خواهند بود.

نیازهای روستا، گردشگران و همچنین قابلیتهای خدماتی، زیست محیطی، اجتماعی و... روستا باید مورد بررسی قرار گیرند و همواره باید در تعادل باقی بمانند. برای اینکه موفقیت گردشگری روستایی به طور لاینفک با توسعه و محافظت بیشتر منابع

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

روستایی در ارتباط باشد، گسترش این صنعت در روستا باید به صورتی باشد که کمترین خدشه‌ای را به خصیصه های مهم روستا وارد نکند و بدون اینکه منابع و توانهای محیطی روستا رو به کاهش نهند، از روستا نهایت استفاده شود.

عدم شناخت عوامل و جاذبه های گردشگری روستایی، بخصوص معماری بومی با اسرار شگفت انگیز، می‌تواند منجر به نابودی این سرمایه ارزنده گردد، آنچنان که امروز مبتلا به نواحی روستایی کشور است.

در سالهای اخیر به دلیل انتظارات بیشتر برای کیفیت بهتر و استانداردهای بالاتر خدمات و راحت طلبی لازم است که برای جلب گردشگران به سوی روستا و نگه داشتن آنها در روستا، انواع جاذبه‌ها برای سرگرمی آنها مهیا شود و به گردشگران امکان داده شود تا در اقتصاد محلی روستا مشارکت کنند. در عین حال لازم است که خدمات گردشگری روستایی با سایر نیازهای روستا در تناسب باشند. بنابراین ارتباط و همکاری سازنده میان سازمانهایی که با این امر مرتبط هستند ضروری است.

در سالهای اخیر استفاده از روش مشارکت محور به عنوان یک سیاست مهم در ارتقای شرایط محیطی تلقی می‌شود که لازم است در هر برنامه عمرانی و از جمله برنامه‌ها و طرحهایی که با هدف رشد و گسترش صنعت گردشگری روستایی صورت می‌گیرد، از مشارکت ساکنان روستا و نهادهای مردمی آن متناسب با شرایط محیطی استفاده شود.

فهرست منابع

- بقایی، مسیب و نوروزی، امید. توریسم روستایی منبع درآمدی برای روستا، دهیاری، شماره ۱۶، سال ۸۴.
- دهقان، مهدی. توسعه گردشگری پایدار، ماهنامه دهاتی، شماره ۲۷، سال ۸۴.
- رضوانی، محمدرضا و صفایی، جواد. گردشگری خانه‌های دوم واثرات آن بر نواحی روستایی، فصلنامه پژوهشهای جغرافیایی، شماره ٥٤، زمستان ۸٤.
- زرگر، اکبر. منظر روستایی، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور، سال ۸۷، صص ۷۸۱- ۷۷۸.
- سرتیپی پور، محسن. آسیب شناسی معماری روستایی (به سوی سکونتگاه مطلوب)، دانشگاه شهید بهشتی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، انتشارات شهیدی، بهار ۱۳۸۸.
- شهابیان، پویان. چیستی و چرایی گردشگری روستایی، فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره ۱۱۱، سال ۸٤.
- شهبازی، اسماعیل. توسعه و ترویج روستایی، چاپ چهارم، دانشگاه تهران، سال ۸٤.
- غفاری، هادی و مولایی، محمد علی. صنعت توریسم در ایران: چالش ها و راهبردها ، اطلاعات سیاسی – اقتصادی، شماره ۱۸٦-۱۸٥، سال ۸۱.
- فتاحی کنعانی، ایرج، توریسم و تاثیر آن بر جوامع روستایی، ماهنامه دهاتی، شماره ۲۰، سال ۸٤.
- فرزین پاک، شهرزاد. توسعه گردشگری روستایی، ماهنامه دهیاری، شماره ۱۷، سال ۸٤.
- قنبریان، منیر. کتابچه آموزشی (گردشگری)، سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور، سال ۸۳.
- نوروزی، عباس. روستا و جاذبه های اکوتوریستی آن، ماهنامه دهاتی، شماره ۲٥، سال ۸٤.
- منشی زاده، رحمت اله. گردشگری روستایی، تهران، انتشارات منشی، سال ۸۲.
- تصویر٤: http://porzila.persiangig.com، تصاویر ۱ و ۸: سایت فرمانداری چالدران.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]